

ЗАСОБИ АВТОРИЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ В НАУКОВИХ ТЕКСТАХ

У статті розглянуто одиниці інфраструктури речення (вставні конструкції та слова автора при прямій мові), що беруть участь в авторизації висловлень у наукових текстах, проаналізовано особливості їх функціонування.

Ключові слова: *авторизація, науковий текст, інфраструктура речення, вставні слова, слова автора при прямій мові.*

The units of the sentence infra-structure (parentheses and the author's words in direct speech) are considered in the article. The participation and specificity of the functioning of the units in the phrases authorization in scientific texts is analysed too.

Key words: *authorization, scientific text, sentence infra-structure, parentheses, author's words in direct speech.*

В останні десятиріччя категорія авторизації привертає увагу дослідників у галузі функціональної стилістики, прагмалінгвістики, соціолінгвістики (О.М.Гніздечко, Г.О.Золотова, Г.Н.Іванова, М.М.Кожина, Г.Г.Почепцов, В.Д.Шинкарук та ін.). Однак у мовознавстві питання це ще залишається остаточно не з'ясованим, як і недостатньо вивченим є питання метакомунікативної природи наукового тексту. Цим зумовлена актуальність нашого дослідження.

Метою статті є виявлення особливостей адресації, що виражається одиницями інфраструктури речення, у науковому тексті.

Як матеріал дослідження були використані статті наукового характеру української мови з гуманітарних спеціальностей: лінгвістики, літературознавства, психології, історії соціології, педагогіки та ін.

Термін “авторизація” вперше був введений у лінгвістичний обіг Г.О.Золотовою, яка використовує його для найменування одного із способів взаємодії моделей речення, суть якого в тому, що “в речення, що містить ту чи іншу інформацію про об’єктивну дійсність, вводиться другий структурно-семантичний план, що вказує на суб’єкт, “автора” сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а іноді й характер сприйняття” [1, с.263].

Як одну із модусних категорій визначає авторизацію В.Д.Шинкарук: “Авторизація – модусна категорія, за допомогою якої викладена в реченні інформація кваліфікується щодо джерел чи способів її отримання. План змісту авторизації спирається на протиставлення *своє/чуже* чи *авторське/ цитоване*; при цьому спеціальна позначка передбачає викладення чужої інформації, переказування” [2, с.55].

У межах одного висловлювання, на думку Г.Н.Іванової, поєднується декілька смислових відношень, виникає щонайменше два суб’єктивні плани: по-перше, є суб’єкт конструкції, яка описує явище об’єктивної дійсності, така конструкція називається авторизованою; по-друге, суб’єкт сприйняття, констатації чи оцінки якогось факту в конструкції, яка називається авторизуючою [3, с.39].

З погляду дворівневої граматичної структури речення авторизуючу конструкцію утворюють одиниці модифікаційно-супровідного або суб’єктивно-модального рівня. “Засоби модифікаційно-супровідного структурного рівня “обслуговують” висловлення, забезпечують йому узгоджену з ситуацією та індивідуально-суб’єктивною настановою мовця інформативну повноцінність. Вони формують мовний план авторського супроводу комунікативно-актуальної частини висловлення, план авторського коригування її,

орієнтують вислів на адресата” [4, с.13], утворюючи інфраструктуру речення. Серед різноманітних засобів вираження авторизації мовлення важливе місце належить одиницям інфраструктури речення, зокрема, словам автора при прямій мові та вставним словам, словосполученням і реченням.

Слова автора і пряма мова – дві відмінні з функціонального погляду частини складної конструкції, що містить у собі чуже мовлення. Смысл висловлення полягає насамперед у прямій мові, її назвемо авторизованою конструкцією, а слова автора, що вводять, коментують пряму мову, приєднують її до авторського контексту, – авторизуючою конструкцією.

У наукових текстах авторизуючі конструкції, основне призначення яких указати на авторство, містять суб’єкт мовлення, виражений власним або загальним іменником, наприклад: *”З розвитком живих систем відбувається ”дестабілізація” динамічних систем і відповідно до цього зростає гнучкість самих функціональних інваріантів,” – зазначає В. Чудновський (Ів., с.148). Дослідник, розглядаючи науку та ідеологію як ”мовну практику”, твердить: ”Ідеологія не виключена з науковості. Небагато мов залишили стільки місця ідеології, як клінічна мова або мова політичної економії; це не є достатньою причиною, щоб приписати сукупності їхніх висловлювань помилки, суперечності та відсутності об’єктивності” (Іван., с.40).*

Авторизуючі конструкції, що містять оцінку прямої мови, використовуються авторами для того, щоб показати власне ставлення до висловленого, акцентувати на ньому увагу, виділити головне, а це служить підтвердженням їх міркувань, наприклад: **Так писав Б.Коваленко, завершуючи спогади вбивчим висновком:** *”Ці виступи публіці не подобались, бо хотілося ”ідеологічного підходу”” (Р.М., с.45). Точно характеризують фразеологію слова В. Ужченка:* *”Фразеологія, демонструючи емоційно-інтелектуальне освоєння дійсності, створює відчутну інформативну панораму образного кодування навкілля вторинними мовними знаками, розширює наші знання про культуру, матеріальне життя, свідчить про своєрідність відтворення мовної картини світу” (Вас., с.38).*

Обґрунтовуючи власні наукові концепції, автори статей, щоб надати висловленню авторизованої конструкції більшої вагомості і підкреслити важливість сказаного, в авторизуючій конструкції вказують не тільки на суб’єкт, а й на сферу його діяльності, наприклад: **Розглядаючи сон як символічну репрезентацію передусім несвідомого (хоч не тільки його, адже не дарма К. Юнг застерігає від уніфікованого тлумачення образів сновидіння), великий психолог фактично отожднює символ з метафорою:** *”... сон видався символічним, оскільки він не виражав ситуацію безпосередньо, але непрямо, за допомогою метафори” (Кар., с.58). До цієї позиції приєднується ще один відомий американський психолог Г.Олпорт:* *”В університеті нас навчали в біхевіористських традиціях, в дусі схеми S-O-R. Насправді, ми виявляємо маленьке S і маленьке R, але дуже, дуже велике O” (Ост., с. 12).*

Уводячи в наукові твори відомі прислів’я та вислови, автори використовують їх як авторитетні, незаперечні тексти. В авторизуючій конструкції при цих виразах немає конкретної особи, вказується тільки джерело вислову, яке посилює важливість авторизованої частини: **Не випадково в науковому світі популярна вічна мудрість:** *”Багато чого ми вчимося у своїх наставників, ще більше – у своїх товаришів, а найбільше – у своїх учнів” (К., с.33).*

Авторитетності й переконливості авторизованій конструкції надають також слова автора при прямій мові, що містять не тільки вказівку на відомих мислителів минулого, а й модальну підсилювальну частку *ще*. **Ще Сенека казав:** *”Однаковою повинна бути мета того, хто вчить, так і того, хто вчиться: той повинен прагнути принести користь, а цей – отримати її” (К., с. 30). Ще Я.А. Коменський зауважував:* *”Наступний вік буде саме таким, якими будуть виховані для нього майбутні громадяни” (К., с. 32).*

У наукових текстах в основі реагування авторів на чуже висловлювання лежить принцип збереження автентичності чужого мовлення. Разом з цим нерідко авторизуюча

конструкція при прямій мові може містити не тільки вказівку на суб'єкт мовлення, а й реакцію на цитату з боку автора наукового тексту, тобто підтримку, схвалення, або, навпаки, несхвалення вислову, наприклад: **Ми схильні присідатися до визначення совісті, яке запропонував З. Фрейд:** "Совість – внутрішнє сприйняття недопустимості певних бажань з акцентуванням того, що ця недопустимість безсумнівна й не потребує доказів" (Б., с.37).

Під час викладу чужої інформації важливу роль відіграє вибір дієслова, що вводить пряму мову. У наукових текстах ці дієслова із загальним значенням (*говорити, писати, сказати, визначити, вважати, зауважити, зазначити*) вводять речення із прямою мовою, не вказуючи на суб'єктивну оцінку її з боку мовця. Це типовий спосіб вираження відносно нейтрального ставлення автора тексту до чужої мови: **У зв'язку з цим філософ С. К'єркегор зазначає:** "Настільки виняткові ті люди, чия внутрішня свідомість зберігає неперервність! Зазвичай їхня свідомість – усього-на-всього перерва поступовості, яка спалахує при серйозних рішеннях, однак залишається замкненою у повсякденні, але ж людина не може існувати частково як дух... це був би доволі твариний спосіб духовного існування" (Бех., с.40).

Коли ж авторизуючі конструкції містять дієслова *стверджувати, підкреслити*, тоді ставлення автора тексту до чужого мовлення має дещо інший характер. Такі дієслова часом вживають, коли роблять критичні, полемічні зауваження. Іноді опозиційне ставлення мовця до змісту чужого мовлення може передавати, наприклад, дієслово *стверджувати*. Використовуючи його, автор ніби залишає за собою право не повністю погоджуватися з чужим висловленням, адже семантика слова *стверджувати* – це "упевнено висловлювати що-небудь, запевняти в чомусь; твердити, заявляти".

Інші одиниці інфраструктури речення – вставні конструкції – теж є засобом авторизації висловлень у наукових текстах.

Вставні одиниці цього типу можна розділити на дві групи:

1. Одиниці, що використовують у тих випадках, коли автор і суб'єкт авторизуючої частини висловлення – одна і та ж особа;
2. Одиниці, де автор прямо називає суб'єкт в авторизуючій конструкції, оскільки автор і суб'єкт – різні особи.

До першої групи належать вставні одиниці, які вказують на вираження власної думки того, хто пише(автора), або високий ступінь його причетності до змісту висловлення, показують, що автор несе особисту відповідальність за правдивість, вірогідність повідомлення: *на нашу думку, на наш погляд, як нам здається, за нашими спостереженнями*. Уживання таких вставних слів надає висловленню більшої вагомості, незаперечності, наприклад: *Їхні праці неодноразово аналізувалися у науковій літературі, тому, на наш погляд, доцільно зупинитися лише на деяких основних дослідженнях, які відбивають найперспективніші тенденції у вивченні проблеми творчості* (Р., с.2). **На нашу думку, це дещо спрощене наукове уявлення, оскільки моральна вихованість є лише неодмінною умовою для становлення совісті** (Б., с.37).

Вставні одиниці другої групи включають у себе суб'єкт, якому належить висловлення. Це переважно вставні словосполучення та речення, що починаються словами: *як..., за словами..., за свідченням..., за спостереженням..., на думку..., на переконання...* та ін.

Вставні конструкції дозволяють авторам наукових текстів гнучко впроваджувати авторський коментар в чужий текст.

Це може бути нейтральна авторизуюча частина, яка вказує на суб'єкт висловлення, наприклад: *Результатом цього, на думку М. Яценка, стають літературні твори, позбавлені "художньої ідеї, яка б організовувала зміст"* (Т., с.50). **З точки зору В.В.Давидова, головним критерієм особистості доцільно вважати наявність у суспільного індивіда творчих можливостей** (Р., с.4).

У авторизуючих конструкціях поруч із суб'єктом висловлення персоніфікується і сам автор тексту, детально представляючи суб'єкт, наприклад: **Як вважає відомий дослідник української фразеології Ф. Медведєв, розкриття колишнього змісту фразеологізмів “дає можливість глибше зрозуміти давні суспільні відносини, побут, за яких склалися і функціонували ті чи інші фразеологізми, усвідомити якоюсь мірою характер тогочасного життя”** (Вас., с.38). **За свідченням відомого мистецтвознавця Ф.Єрнста, студенти Г.Нарбута розпочинали навчання з копіювання шрифтів стародруків доби українського бароко й обкладинок часів французького Відродження** (Р.М., с.43), або даючи оцінку висловленню: **Адже, як влучно сказав В. Сухомлинський, “де безрадісні почуття – там і пригноблений розум, скупа думка”** (От., с.23). **Як слушно зауважив І.Г. Ярошевський, у ХХ ст. в умовах науково-технічної революції психологічна наука поступово відмовилась від презумпції унікальності творчого акту і творчої особистості** (Р., с.5).

Отже, одиниці інфраструктури речення (слова автора при прямій мові та вставні конструкції) можна кваліфікувати як засоби авторизації тексту. Слова автора при прямій мові та вставні одиниці дають можливість мовцеві зберегти автентичність чужого мовлення або допомагають гнучко вести авторський коментар у чужий текст. Одиниці інфраструктури речення експлікують образ мовця, який відкривається читачам, адресату наукового тексту у своїй активній пізнавально-мислительній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1973. – 352 с.
2. Шинкарук В.Д. Репрезентації модусних категорій у сучасній українській мові / В.Д. Шинкарук // Мовознавство. – 1999. – №2-3. – С. 50-56.
3. Иванова Г. Н. Многоступенчатые конструкции авторизации / Г. Н. Иванова // Теория и методы исследования текста и предложения: [межвуз.сб. научн. трудов]. – Л.: ЛТПИ им. Герцена А. Н. – 1981. С. 39-43.
4. Баранник Д.Х. Два рівні граматичної структури речення / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 13-19.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

1. Б. – Бех І.Д. Категорія совісті в посткласичному психологічному осмисленні / І.Д.Бех // Педагогіка і психологія. – 2011. – №1. – С.33-43.
2. Бех – Бех І. Виховні закони у благодійному житті особистості / І. Бех // Рідна школа. – 2011. – №6. – С. 39-42.
3. Вас. – Васильченко В. Генетичні зв'язки української обрядової фразеології з етнічною культурою / В. Васильченко // Дивослово. – 2009. – №6. – С.38-40.
4. Иван. – Іванишин М. Дискурс національної ідентичності: підстави до вивчення / М. Іванишин // Дивослово. – 2009. – №4. – С.40-41.
5. Кар. – Карпенко З. Предмет і метод аксіопсихології особистості / З. Карпенко // Психологія і суспільство. – 2008. – №1. – С.35-62.
6. К. – Кузь В.Г. Нова освітня парадигма – нові освітні технології / В.Г. Кузь // Педагогіка і психологія. – 2011. – №2. – С.28-35.
7. Ост. – Остапчук О. Сучасна школа: повернення до педагогічної сутності / О. Остапчук // Рідна школа. – 2011. – № 6. – С. 8-14.
8. Р.М. – Мовчан Р. Культурологічна преамбула неокласичного дискурсу в українській літературі 1920-х / Р. Мовчан // Дивослово. – 2009. – №4. – С.42-46.
9. Р. – Рибалко В.В. Психологічна характеристика творчості, творчі особистості та сутність особистісного підходу / В.В. Рибалко // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №3. – С.1-7.
10. Т. – Тарасова М. Предтечі Шевченкового романтизму / М.Тарасова // Дивослово. – 2009. – №3. – С. 50-52.